

Rabelais in knjižnica Opatije svetega Viktorja

Miha Pintarič

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za romanske jezike in književnosti, Slovenija
miha.pintaric@ff.uni-lj.si

»Naštevanje« je eden od načinov, s katerimi se Rabelais osvobaja teže zakonitosti snovnega sveta, vnaprejšnje določenosti, vsiljenega smisla in podobnega.
»Naštevanje« je seveda podložno vsemu temu, toda kaj rado se osamosvoji, postane ritem, glasba, hipnotična mantra, molitev ali kaj podobnega, skratka, točka svobode, za katero ne veljajo vzročno-posledična razmerja, ki se v Rabelaisovi dobi izražajo v sholastični dikciji, prav to pa si avtor tako rad privoščiči. Pri tem ne gre za miniranje smisla, saj ta za Rabelaisa bržkone ostaja isti, kakor je bil poprej. Vsekakor pa gre za dekonstrukcijo forme, predvsem v njeni tako pogosti vlogi samoumevne nosilke smisla. Ker naj bi bil srednjeveški človek pozabil »pravo besedo«, naj bi izgubil tudi sposobnost »dobrega dejanja« (morda je bilo tudi obrnjeno, kdo ve). Knjižnice, kakršna je ta iz Pantagruela (VII. pogl.), so bile vredne vse kritike, ker so takšno izgubljanje spomina in z njim prihodnosti še pospeševale. Človek ne zna več brati, zato ne more več poslušati, prepuščen je sebi in (p)ostane idiot. Danes prav tako kakor pred petsto leti. Samo Rabelaisu in njemu podobnim gre zahvala, da se tega sploh zavedamo.

Ključne besede: humanizem / bralna kultura / knjižnice / Rabelais

UDK 028:130.2

Odlomek iz *Pantagruela* (7. pogl.), ki je posvečen znameniti knjižnici, se od preostalega Rabelaisovega dela ne razlikuje niti po slogu in obliki (naštevanje najdemo še marsikje v delih tega avtorja) niti po tematizirani »substanci«, kjer s humorjem prevladuje implicitna (ironija, parodija) ali eksplicitna kritika (satira). Četudi je snovi za eruditsko analizo dovolj, ta ugotovitev potisne zanimanje za »izvirnost« odlomka na obrobje, saj Rabelais, pravi mojster rekontekstualizacije, s tem pa navsezadnje tudi resemantizacije, v značilno srednjeveški maniri (*inventio*) na novo umešča znane in topološko jasno definirane teme, v katerih s svežim in neobremenjenim pogledom odkriva nove, običajno temačne plasti in vidike, ki jih je čas povozil, avtor pa jih ponovno prikličje v življenje predvsem zato, da se jih takoj zatem, odrešenih z njegovim smehom, dokončno znebi.

Odsotnost specifične intence je pogost pojav v delu François Rabelaisa, odlomki, ki so kakor sami sebi namen, pa so raznovrstni. Verjetno je najpogostejša manifestacija takšne razvezanosti naštevaje, ki v divjem, ekstatičnem, villonovskem ritmu (na primer »*rime, raille, cymbale, lutte*« – Villon 191) kakor kakšna tarantela vodi korak opotekajočega se bralca oziroma poslušalca, človeka, pijanega od menda stoletja pozabljenih in »na novo« odkritih snovnega sveta, lastnega telesa in, s tem, prave vrednosti časa. Kajti ritem je čas in čas je človek. Naj iz tistega časa omenimo zgolj Percevala, ki sodi med najbolj znane primere, saj se med svojim brezciljnim tavanjem ne zaveda niti ure niti dneva, še tedna, meseca in leta ne (Chrétien de Troyes *in*. 6261–6266). Vendar mladi zelenec iz 12. stoletja izgubi zavedanje zato, ker pozabi na vesoljno orientacijsko točko, večnost, ki času daje smisel in ga usmerja, s tem pa mu omogoča gibanje.

Tudi Rabelais ceni odrešeni, milostni čas, ki po splošno sprejeti veri edini vodi v zveličanje, četudi ta miselnost pri njem ni izključujoča. Sholastičnih reminiscenc pa je v njegovem delu vse polno, morda je najbolj znana tista iz osmega poglavja, poglavja o Kristusu, ki bo Očetu na koncu časov vrnil vesoljni svet očiščen greha in zla (Rabelais, *Pantagruel* [1972] 121; Rabelais, *Pantagruel* [1994] 157). No, v srednjeveških delih naštevaje bodisi na povsem sugestiven način označuje polnost bodisi ima za nalogo spravljati bralca oziroma poslušalstvo v smeh. Rabelais se nikoli ne norčuje iz polnosti, še manj je kdajkoli kislega obraza, v obeh primerih pa ostaja zvest srednjeveškemu (in) monastičnemu izročilu (*ioca monachorum*) (gl. J. Dubois), še posebej kadar se gre biblično parodijo (Kristusova genealogija) ali kadar z poskuša naštevanjem (iger, knjig) nakazati polnost, torej potrditi kvaliteto z uvajanjem kvantitete.

Rabelais je ustvaril prozno delo, ki slogovno sodi med najbolj dramska, kar jih poznamo, in v katerem je bilo prav vse, od prodaje do razumevanja polimorfnih podrobnosti, odvisno od glasnega branja. V promocijskem smislu je bilo glasno branje na sejmih, kjer so tolste knjige prodajali vstric s kravami enake podkožne vsebnosti, ne samo nujno zaradi boljše prodaje, temveč je v najboljšem primeru besedilo popeljalo v višine, ki si jih je to zaslužilo, česar s tihim branjem ni bilo mogoče doseči. Geste, kriki, tisti bilabiali, ki jih noben fonetični sistem ne upošteva, in ostali znaki (strokovno bi rekli »markerji«) za ironijo, parodijo, satiro ipd., vse to pri tihem branju odpade.

Srednji vek naj bi bil pozabil ne le na zdravo pamet, temveč v tančico nevednosti zavil tudi zdravo telo z vsem vesoljem, ki ga je obdajalo, in se nič kaj ne zanimal, iz česa ju je bil naredil Stvarnik. Toda prav srednjeveška duša, no, »duša« je po Tomažu Akvinskem, prej pa seveda že po Aristotelu, nujna za obstoj časa, ker ga pač edina meri oziroma se ga

zaveda, je odkrila uro kot časovno enoto, ki jo bodo kot takšno humanisti tudi utemeljili (C.-G. Dubois 118 isl.; Haenens 6, 10–11, 13). Ura bo postala osnovni orientir, ki bo človeku omogočal umestitev v trenutku in usmeritev v zgodovini, v renesansi sicer še ne z dejansko znanstveno preciznostjo, saj so humanisti živeli v svetu »približkov« in »približnega« (Febvre 429), verjetno pa z željo po njej (ta »preciznost« pa bo pozneje izražala človekovo zmotno prepričanje, da je gospodar časa).

Človek se je ob misli, da gospoduje zemlji, prevzel do takšne mere (*hybris*), da je začel dojemati čas kot nekaj, kar lahko obstaja tudi brez večnosti. Zato se je prepad med posvečenim časom, tistim, ki ga Jacques Le Goff imenuje »cerkveni«, in posvetnim, »trgovčevim«, ki je nevtrarno izpraznjen, le še poglobljajal (Le Goff 53–73). V Rabelaisovem delu ni ničesar, kar bi imelo samo po sebi kakšen skrit pomen ali, po srednjeveško, *sene fiance*, niti sosledje poglavij niti razporeditev snovi, niti izbor tematike niti idejne opredelitve (kjer so), niti bolj specifične reči, na primer numerologija ali kabala. Rabelais, humanist, sicer ponižuje srednji vek z izrazi, sposojenimi od italijanskih predhodnikov in kolegov, začenši s Petrarco, in ga imenuje »gotska tema«, toda Petrarca je ob tem imel v mislih etnično in geografsko delitev, medtem ko termin v Rabelaisovem času uporabljajo v kronološkem oziroma zgodovinsko-kulturološkem smislu. Prostor se je neizogibno umaknil času.

Bralec, ki pri Rabelaisu pričakuje serije poglavij, nanašajoč se na isto epizodo, predstavljeno z različnih vidikov in z vedno novimi elementi, v svojem pričakovanju ne bo razočaran, vendar bo naletel tudi na posamična poglavja, navidezno nefunkcionalna in slabo integrirana, ker v njih pač ni jasno razviden narativni cilj in smisel razen tistega, ki se mu od določenega trenutka naprej pravi »Dive Bouteille« ali božanska Steklenica, katere orakelj pa je nekje v negotovi prihodnosti oziroma na koncu pete knjige. Ta pa je še daleč.

Telesa seveda pred Rabelaisom niso zanemarjali niti v teologiji niti v vsakdanjem življenju, še v literaturi ne, iz katere je Rabelais obilno črpal. Srednjeveški humor je najpogosteje vezan na telesnost, zato ga, na primer, v romanih o gralu ni. Kako je torej mogoče, da so v obdobjih po srednjem veku, še posebej v tistem, ki je neposredno sledilo »temi«, tako posplošeno, površno in narobe sprejemali in si predstavljali srednjeveški odnos do telesa in telesnosti?

Sveti Pavel oziroma njegovi razlagalci, ki so krivi za nejasno razlikovanje med konceptom »mesa« in realnostjo telesa, gotovo nosijo del krivde. Svojo težo pa doda tudi vsesplošno in vedno implicitno prepričanje, da se je svet začel z nami in da spada vse, kar je bilo poprej, na smetišče zgodovine. Telo v Rabelaisovem času ni več kamnita ležeča figura, otrplo zleknjena

na pokrovu sarkofaga, ki tiho zapisuje svoj življenjepis v spomin mimoidočih, niti dvodimenzionalni lik, kakršnih so polne srednjeveške freske in ki pripoveduje v času vkoreninjeno zgodbo, toda s sporočilom, ki posreduje skupno in vedno enako »meta-zgodbo«, kar je tedaj pomembnejše od konkretnih, posamičnih zgodb v vsej njihovi časnosti in oprostornosti.

Svet se je vedno hitreje gibal, premaknil se je bil sicer že vsaj dve stoletji poprej, in kamnite figure na pokrovih sarkofagov so se, kakor na primer Franc I. v baziliki Saint-Denis, nenadoma znašle na kolenih, v molitvenem položaju, ki je bil v dani situaciji pač položaj optimalne razgibanosti, medtem pa sta na novo odkrita vizualni detajl in perspektiva v predstavljanju prostora vrnila »fizični« pogled svetu, kateremu je pripadal, svetu materije, katere prisotnost in pomembnost v zavesti zahodnega človeka bosta posledaj zgolj rasli, seveda kmalu na račun duhovnega sveta.

* * *

Knjižnica je zbir znanja, zaobjet z namenom in željo ustanovitelja in njenih uporabnikov. Tipologija knjižnic je danes bistveno bolj razvejana kakor v srednjem veku in bibliotekarski klasifikacijski sistemi zagotavljajo red in preglednost vsega razpoložljivega branja, vsaj na povrh, tja do zadnjih specializiranih knjižnic, na primer znanstvenih, ki se delijo v še bolj specializirane, na področja, o katerih v srednjem veku niti sanjali niso. Knjižnica Opatije svetega Viktorja je mešanica vsega, torej zmeda. Raznolikost naslovov odraža heterogenost ritma (oziroma ritmov), v katere(ga) je prisiljen bralec, kar še posebej velja pri glasnem branju.

Branje, kakor glasba ali arhitektura, je red, ritem, matematika. Mnogo več, seveda, vendar najprej to (mar se poglavje ne začne z imeni slavnih antičnih arhitektov in matematikov?). Uživati je mogoče ob pogledu na lepo zgradbo, četudi ni naša in ne živimo v njej, prav tako pa je to mogoče ob poslušanju besedila, ki ga sicer ne razumemo, vsečna pa nam je vsaka kadenca in melodični odtonek, ki ga slišimo. Čeprav je red lahko parodičen, sporočilnost satirična, ritem pa takšen, kot smo omenili na začetku, vse skupaj lahko deluje resno za tistega, ki razume, kajti sporočilo je zapisano *dreito por linhas tortas*, kakor bi morda dejal Claudel.

S svojimi izmišljenimi naslovi, od katerih so določeni prisojeni znanim avtorjem, ki jih humanisti niso prav nič cenili, se Rabelaisova »dekonstrukcija« ne nanaša zgolj na sholastično bibliografijo z njeno dobo in načinom mišljenja vred, temveč meri širše in vključuje celo samo načelo »knjižnice«. Toda Rabelais ni nikoli samo anarhični uničevalec, z dekonstrukcijo je zaposlena samo ena roka, druga namreč sproti gradi in ustvarja. Bralec torej pomisli na možnost, da sama ustanova, ki je sposobna takšne degeneracije, kakršno predstavi avtor v našem poglavju, ni vredna pretiranega spošto-

vanja, vendar mu je kljub temu jasno, da je sporočilo docela pozitivno in optimistično, podobno kot dejanje poljedelca, ki očisti in preorje ledino, preden poseje kulturne rastline. Norčavi in satirični naslovi s parodičnimi elementi na mah izpraznijo knjižnične police, ne sicer knjig, smisla pa prav gotovo. V avtorjevem duhu, ki se mu pridružuje bralčev, saj je povabljen zraven, že samo dejanje zavedanja, kajti to razlikuje in vrednoti, ustvarja prostor smislu, ki ga bo naslednje poglavje vtilo vanj, s tem pa ponovno vzpostavlja knjižnico kot pojem in realnost ter potrjuje njeno vlogo v družbenem življenju.

Raje kakor smešne naslove naštevanih knjig si bomo zapomnili samo naštevanje, knjižnice pa se ne bomo spominjali kot ustanove, ki hrani vse in kar koli, kar je človek napisal v zgodovini svojega kratkega bivanja na zemlji, temveč kot izbor v funkciji hierarhije smisla. Poglavitna vloga knjižnice, varovanje smisla, v čemer je sorodna drugim družbenim ustanovam in družbi sami, predpostavlja dinamično in prilagodljivo knjižnico, ki združuje sedanost s preteklostjo in izročilom, ne da bi pod njenim vplivom izgubila sebi lastno naravo. Knjižnica je seveda svetišče znanja, toda če ni obenem preročišče smisla, je že v počelu vsa sklerotična, smešna in nepotrebna, tako rekoč se sama po sebi ponuja v »dekontekstualizacijo« in takojšnjo »resemantizacijo«.

Tako smo pri ključnem vprašanju, vprašanju bralca. Tistega, ki bere, da bi se kaj naučil, pa tudi drugega, ki je bil in bi moral tudi danes biti še pomembnejši, saj je s svojim znanjem in modrostjo *razlikoval*, *razvijal* hierarhijo in jo obnavljal, vzdrževal njeno etično in funkcionalno celovitost, s tem pa celovitost človeške skupnosti, ki se je prav zato v vsakem trenutku lahko prepoznala v svoji preteklosti in je imela določen cilj v prihodnosti. Ta tip bralca je odtlej izgubil individualnost, tako da se danes v resnici smemo vprašati, kdo bere. Za Rabelaisa je bil odgovor evidenten, njegovim sodobnikom je bral humanist. Možnost pluralnega branja je pri njem komaj nakazana, bistveno manj jasno od pluralnosti jezikov, prav gotovo, ki je vsekakor pozitivna v Gargantuovih priporočilih svojemu študionemu sinu (VIII. poglavje), ni pa docela pozitivna, na primer, v prizoru prvega srečanja med Panurgom in Pantagruelom, kjer je predvsem nepotrebna, razen za obstoj zgodbe.

Kaj pa današnji bralec, ga poznamo? Kako bi ga le mogli prepoznati v množici, ki bere ali celo piše. Moderni bralec se skriva v vsakem naslovu iz polic knjižnice Opatije svetega Viktorja. No, pa smo v istem košu s sholastiko, bomo presenečeni, razočarani, morda celo zadovoljni in pomirjeni, toda ne, nimamo razloga za nič od tega, kajti nimamo svojega Rabelaisa. Brez Bralca, kar je bolj funkcija kakor posameznik, ki k njej prispeva svoj del samo, če jo v načelu priznava, pa obstaja nevarnost, da knjižnice posta-

nejo ogromna, neuporabna trupla, na katerih si bodo mrhovinarji postregli in se nažrli, ne da bi kar koli v kakršni koli obliki vrnili skupnosti, ki jim je požrtjijo omogočila. Knjižnica je kakor živo bitje oziroma potrebuje, podobno kot čas, človekovo zavest, ki prodira skozi labirint znanja, v katerem išče smisel in ki ga bo na koncu vrnila skupnosti, za katero ga je pravzaprav šla iskat. Kadar je tako, knjižnica deluje kot temeljni kamen, na katerem sloni skupnost. Kajti tako tisti, ki so sposobni brati zase, kakor vsi ostali, ki tega niso sposobni, za (spo)razumevanje potrebujejo Bralca, kar je še najmanj, oziroma je predpogoj za pot k cilju, h kateremu bi morala težiti vsaka družba, to pa je integrirati smisel in skupne temeljne vrednote, ki omogočajo sožitje ali vsaj skupno bivanje. Če bi danes imeli svojega Rabelaisa, kaj bi nam povedal o nas samih?

VIRI

- Chrétien de Troyes. *Le Roman de Perceval ou le Conte du Graal*. Ur. W. Roach, Ženeva: Droz, in Pariz: Minard, 1959.
- Rabelais, François. *Pantagruel*. Ur. Pierre Michel. Pariz: Livre de Poche, 1972.
- — —. *Pantagruel*. Ur. Gérard Defaux. Pariz: Livre de Poche, 1994.
- Villon, François. *Poésies complètes*. Ur. Pierre Michel. Pariz: Livre de Poche, 1972.

LITERATURA

- Dubois, Claude-Gilbert. *L'Imaginaire de la Renaissance*. Pariz: PUF, 1985.
- Dubois, Jacques. »Comment les moines du Moyen Âge chantaient et goûtaient les Saintes Écritures«. *Le Moyen âge et la Bible*. Ur. Pierre Riché in Guy Lobrichon. Pariz: Beauchesne, 1984. 261–298.
- Febvre, Lucien. *Le problème de l'incroyance au XVIe siècle. La religion de Rabelais*. Pariz: Albin Michel, 1942.
- Haenens, Albert d'. »L'horloge mécanique et son temps. Réflexions sémiotiques et socio-génétiques concernant les instruments de mesure du temps courant«. *Cahiers de l'Institut de Linguistique de Louvain* 24.1–2 (1998): 5–22.
- Le Goff, Jacques. *Za drugačen srednji vek*. Prev. Braco Rotar. Ljubljana: ŠKUC: Filozofska fakulteta, 1985.